

KAKO PRED OPISMENJEVANJEM UGOTOVITI (PRED)PISMENOST UČENCEV NA TRI RAZLIČNE NAČINE

/ Avtorica: Mojca Jelenc, prof. razrednega pouka / OŠ Drska

V članku je na kratko predstavljena definicija opismenjevanja in kaj piše o tem v učnem načrtu za slovenščino. Sledi kratka predstavitev dela v razredu, kako z učenci izvajam različne naloge o glasovnem zavedanju. Predstavljeni in opisani so trije postopki preverjanja učenčevega znanja poznavanja glasov oz. črk. Na podlagi teh rezultatov so učenci razporejeni v tri skupine, v katerih rešujejo različno zahtevne naloge.

Začetno (pred)opismenjevanje v 1. razredu je ena izmed najzahtevnejših nalog, ki jih ima učitelj. Saj pismenost pojmuje kot kompleksno sposobnost, ki vključuje številne spretnosti in sposobnosti branja, pisanja (tudi računanja), pri čemer je poudarjen različen razvoj pismenosti glede na starost, spol, izobrazbo in druge dejavnike (npr. Socialni kontekst). Temeljni element vseh pismenosti je bralna pismenost (Pečjak 2010, 15).

Pri začetnem opismenjevanju so pomembne predvsem otrokove zmožnosti za učenje branja in pisanja, tj. zmožnost dekodiranja, ki zajema vidno in slušno razumevanje, ter druge miselne procese, ki so potrebni za uspešno učenje branja in pisanja (Grginič 2010, 11).

KAJ PRAVI UČNI NAČRT ZA SLOVENŠČINO?

T. i. začetno opismenjevanje traja celotno prvo vzgojno-izobraževanje (in sicer v 1. in 2. razredu kot sistematično uvajanje tehnike branja in pisanja, v 3. razredu pa kot njeno utrjevanje in izboljševanje) (POS UN, 2011, 4). Pri operativnih ciljih za področje jezika pa je spodaj opomba, kjer piše:

Učenci prehajajo skozi navedene faze glede na razvite veščine, spretnosti in zmožnosti ter glede na svoje znanje branja/pisanja (to je šele tedaj, če oziroma ko imajo ustrezno razvito predhodno zmožnost. Zato naj učitelj na začetku vzgojno-izobraževalnega obdobja in tudi sproti pri vsakem učencu preverja razvitost veščin, spretnosti in zmožnosti, potrebnih za branje/pisanje, nato pa naj za vsakega učenca izdela individualni načrt razvijanja zmožnosti branja in pisanja. Ob tem naj pri učencih razvija

zanimanje za branje in pisanje (prav tam, 9).

V letošnjem šolskem letu sem si zastavila cilj, da bom pred obravnavo črk, preverila učenčevo znanje začetne pismenosti (poznavanje glasov, črk in pisanje besed ter branje). Na podlagi teh analiz poteka pouk sedaj diferencirano v treh skupinah učencev.

V prvem triletju imamo učitelji velik izziv, kako diferencirati pouk opismenjevanja. Vsi si želimo najti ravnovesje med otrokovimi sposobnostmi in (velikimi) pričakovanji nas učiteljev in tudi staršev.

NAJPREJ GLASOVNO ZAVEDANJE

V prvi polovici šolskega leta sem dala poudarek glasovnemu zavedanju črk. Glasovno zavedanje se deli na glasovno razločevanje in razčlenjevanje, pri čemer je razločevanje pogoj za razvoj razčlenjevanja. Sposobnost razločevanja opredeljuje kot ločevanje posameznih glasov med seboj in je ključni dejavnik za uspešnost dekodiranja v fazi začetnega opismenjevanja (Pečjak 2010, 72).

Tuje in domače raziskave namreč kažejo, da je glasovno zavedanje zelo povezano z učenjem branja in pisanja. Slabo razvito glasovno zavedanje je vzrok za težave pri začetnem branju in pisanju, bralnem razumevanju, spominu, besednem zakladu ... (Potočnik 2008, 48).

Učenci so v prvem polletju izvajali različne naloge za glasovno zavedanje: ugotavljali dolžine besed, členili povedi na besede, besede zlogovali, šteli zloge, iskali prvi/zadnji, srednji glas ... Pri spoznavanju oz. učenju glasov sem uporabila fonomimično metodo, kjer

izgovor naravnega glasu spremljajo gibi, ki naj bi prispevali k hitrejši zapornitvi (Pečjak 2010, 66). Uporabljen je bil monografski postopek, kjer učitelj posamezne črke/glasove obravnava drugo za drugo, po vnaprej določenem vrstnem redu – od lažjih k težjim in od pogosteje rabljenih črk do manj pogosto rabljenih (prav tam, 69). Tako je npr. vrstni red črk v delovnem zvezku za opismenjevanje Lili in Bine 1. del: I, A, N, T, M, E, J, V, O, K, L, P, R, U, D, C, Č, S, Š, B, H, G, Z, Ž, F.

Poleg izgovarjave glasu so se učenci vedno naučili še kratko pesem, v kateri je bil poudarjen tisti glas, ki so ga spoznali. Učenci so spoznavali glasove v kombinaciji z vajami za črke, in sicer so v zvezek naredili pravilno poteznost zapisa glasu/črke. Glas so iskali na začetku, na sredini in na koncu besede (glasovno razločevali), nato so jih slikovno prikazali v zvezku. Poteznosti pravilnega zapisa glasu/črke so vadili tudi v črtastem zvezku. S tem smo glasovni obravnavi glasu dodali vizualno.

DIAGNOSTICIRANJE OPISMENJEVALNIH ZMOŽNOSTI UČENCEV

Po obravnavi glasov je sledilo preverjanje učenčevega trenutnega stanja opismenjevalnega znanja na določenem področju s tremi preizkusi:

1. Ocenjevalna shema bralnih zmožnosti (OSBZ)
2. Samostojno glaskovanje besed v Delovnem zvezku za opismenjevanje (DZO) Lili in Bine 1. del
3. Narek

OCENJEVALNA SCHEMA BRALNIH ZMOŽNOSTI

Ocenjevalna shema bralnih zmožnosti avtoric Sonje Pečjak, Lidije Magajna, Anje Podlessek in Nataše Potočnik je

prvi slovenski standardiziran merski instrument, ki pomaga učiteljem določiti bralno zmožnost učencev in je primeren za ocenjevanje bralnih zmožnosti učencev v prvem triletju osnovne šole, še posebej za diagnosticiranje tistih učencev, ki ne dosegajo niti minimalnih bralnih standardov. OSBZ nudi možnost, da učitelj s posameznim učencem izvede celoten preizkus bralne zmožnosti ali samo posamezne podteste, glede na problematiko učenca. Podatki, zbrani z Ocenjevalno shemo bralnih zmožnosti, služijo učitelju kot povratna informacija, katere dele bralne zmožnosti je učencu že uspelo razviti oz. v kolikšni meri, predvsem pa kot informacija za načrtovanje učiteljevega nadaljnega dela z učenci (Pečjak in drugi 2011, 7).

Spremljanje razvoja bralnih zmožnosti je pomembno zaradi več razlogov: 1) učitelju nudi povratno informacijo, kako in koliko njihovi učenci dosegajo z učnim načrtom zastavljene cilje; 2) učitelju pomaga odkrivati močne in šibke točke učencev v razvoju bralne zmožnosti, kar je zlasti pomembno ob pojavljanju težav pri branju. To namreč 3) nudi izhodišče za učinkovito intervencijo – tako omogoča učitelju učinkovitejše poučevanje in prilagajanje dela učencu v okviru pomoči med rednim poukom, dopolnilnega pouka in/ali individualnega dela z učencem; hkrati pa mu pomaga tudi pri presoji, kdaj učenca napotiti k svetovalnemu delavcu na šoli ali pa v ustrezne specializirane ustanove (prav tam, 7).

OPIS POSAMEZNIH PREIZKUSOV OSBZ
Ocenjevalna shema v 1. razredu meri sposobnost fonološkega zavedanja, razumevanja prebranega in motivacije za branje. Osebnost sem pri diagnosticiranju uporabila dva podtesta, in sicer fonološko zavedanje in poznavanje črk.

PREIZKUS: FONOLOŠKO ZAVEDANJE
Fonološko zavedanje označuje sposobnost odkrivanja in manipuliranja z glasovi, ki se pojavljajo v govoru (npr. učenec v poimenovani besedi poišče prvi/zadnji/srednji glas, dva glasova združi v besedo, odmisli določen zlog

iz slišane besede in ponovi preostali del besede itd.). Strokovnjaki so mnenja, da ima fonološko zavedanje dva elementa: 1) znanje o glasovih in črkah ter odnosu črka – glas; 2) sposobnost sintetiziranja glasov, predstavljenih s črkami. Fonološko zavedanje vpliva na sposobnost dekodiranja, kajti pri dekodiranju mora učenec črke (grafeme) pretvoriti v glasove (foneme), pri zapisovanju besed pa slišane glasove v črke. [.../ Pouk opismenjevanja je smiselno, ko so otroci sposobni razmišljati tudi o glasovih v besedah (glasovna sestava besed), ne le o pomenu posameznih besed (prav tam, 16).

Sposobnost fonološkega zavedanja je tudi eden izmed najboljših napovedovalcev poznejše bralne uspešnosti učenca (prav tam, 16).

PREIZKUS: POZNAVANJE ČRK

Poznavanje črk se kaže skozi:

- poimenovanje črk, tj. pripisovanje (priklic) slušne podobe k dani vidni podobi;
- prepoznavanje črk, tj. poznavanje vidne podobe poimenovanih glasov;
- pisanje črk, ki kaže na poznavanje vidne podobe ali celo povezave glas – črka.

Predstavlja dokaz za vzpostavljene asociativne povezave med črkami in glasovi. To omogoča abecedno branje, ki predstavlja prvo branje in najracionalnejši pristop k učenju branja. Pri začetnem razvoju branja je fonološka pot, ki vključuje pretvarjanje črk v glasove in nato spajanje glasov, zelo pomembna in kritična. Povezovanje črk je močan napovednik uspeha pri branju, hkrati pa napredovanje v branju vodi do boljšega prepoznavanja črk (prav tam, 18).

Z natančnimi navodili, ki so jih avtorice OSBZ podale v priročniku Ocenjevalne sheme bralnih zmožnosti, sem z vsakim učencem opravila individualni test OSBZ 1- Z, ki je trajal 10–15 minut na vsakega učenca. Teste sem opravljala pred in med poukom ali po pouku. Vsak učenec je imel na voljo neomejeno časa. Največ časa so se

zadržali pri pisanju črk abecede, kjer so si morali priklicati črke. Ta postopek preverjanja je vzel veliko časa in je bil časovno najdaljši. Pri tem postopku sem učence preverila tako, da so glede na slišan glas, oblikovali ustni odgovor o glasu, sama pa sem ga zapisala na odgovorni list.

DELOVNI ZVEZEK ZA OPISMENJEVANJE

Poleg teh dveh podtestov iz OSBZ sem želela učence preveriti tudi s samostojnim glaskovanjem besed in zapis le-teh s črkami. Uporabila sem že obstoječo literaturo, ki jo tudi učenci uporabljajo. V zvezku za opismenjevanje Lili in Bine, 1. del, je na 6. in 7. strani naloga Število glasov v besedi. Po danih navodilih so jo reševali individualno. Pri tem postopku preverjanja so si učenci sami poimenovali in glaskovali besede, nato pa označili število glasov v besedi z barvanjem kvadratkov. Tisti, ki pa so prepoznali vsak glas in so ga znali zapisati, so to tudi naredili. Ta del poskusa so učenci opravili vsi naenkrat.

NAREK

Učenci so v črtast zvezek zapisali kratek narek, ki je vseboval 6 posameznih glasov, 2 besedi s tremi glasovi/črkami in eno besedo s 4. Poleg tega so morali zapisati še eno poved s 5 besedami. Tu se je pokazalo, kateri učenci imajo še težave. Nekateri so zapisali samo glasove, drugi poleg posameznih glasov tudi besede, tretji pa vse – tudi poved. Pri tem postopku preverjanja so morali učenci slišan glas priklicati in ga potem z vidno podobo – črko, zapisati. Tudi ta del poskusa so učenci opravili vsi naenkrat.

ZAKAJ KAR TRIJE PREIZKUSI DIAGNOSTICIRANJA?

Ugotoviti sem želela, ali je OSBZ dovolj za razvrstitev učencev v tri skupine. Potrebovala sem dodatno potrditev. Po drugem poskusu diagnosticiranja v DZO sem učence, ki so imeli nekaj težav pri izgovarjavi besed in glaskovanju, razporedila v drugo skupino. Težave učencev pri nareku je uvrstitev v nižjo skupino samo še potrdila. V primeru, da je učenec glede na znanje

na meji med skupinama (med višjo in nižjo skupino), ga je treba vedno uvrstiti v nižjo skupino, saj bo učenec med letom hitreje napredoval v višjo skupino, kot preostali učenci v skupini.

S pomočjo teh treh poskusov sem zbrala različne informacije o otrokovih potrebah in sposobnostih (pred opismenjevalnega znanja).

Zaradi dodatnega dela pri pripravi in izvajanju preizkusov je zelo pomembno timsko delo obeh strokovnih sodelavk v 1. razredu.

KAKO SO UČENCI RAZDELJENI/ RAZPOREJENI V SKUPINE?

V 1. skupini so učenci, ki slišijo vse glasove v besedi, jo znajo zapisati in tudi (pre)brati. V 2. skupini so razporejeni učenci, ki imajo delne težave še z razčlenjevanjem glasov – kakšnega še spustijo. Pri zapisu ne zapišejo še vseh in vendar že malo berejo. V 3. skupini pa so učenci, ki imajo težave z razločevanjem in razčlenjevanjem glasov. Tudi brati še ne znajo.

KAJ DELAJO UČENCI V POSAMEZNIH SKUPINAH

V nadaljevanju je na kratko predstavljeno nekaj nalog, ki jih učenci opravljajo po skupinah.

V 1. skupini učenci samostojno opravljajo naslednje naloge:

- pri glaskovanju besed zapišejo vse glasove s črkami;
- prepis iz slikopisa zapišejo samo z besedami;
- po prebranem slikopisu ali besedilu odgovarjajo na vprašanja;
- v kvadratu črk iščejo vodoravno in navpično besede, nato jih prepisejo v zvezek;
- v besedah manjka črka, jo vstavijo, nato iz nje sestavijo poved, ki jo zapišejo v zvezek;
- nadaljujejo besedilo z zapisom v zvezek;
- sliko opisujejo v povedih;
- zapisanim črkam morajo poiskati predhodnik in naslednik;
- in podobne naloge.

V 2. skupini učenci pod posrednim učiteljevim vodstvom rešujejo takšne naloge:

- pri glaskovanju besed s črko označijo mesto glasu;
 - pri prepisu slikopisa sličico zamenjajo z besedo;
 - pomešane črke pod sliko uredijo/ razvrstijo, da dobijo besedo in jo zapišejo;
 - sličice in besede izrežejo in jih prilepijo v tri stolpce (prvi – srednji – zadnji glas);
 - sličice glaskujejo in pod njih zapišejo manjkajoče črke. Napišejo tudi nekaj svojih primerov;
 - razporedijo sličice in besede v drevesni diagram;
 - besede sestavljajo v povedi;
- in podobne naloge.

V 3. skupini se učenci srečajo z naslednjimi nalogami, ki jih rešujejo tudi ob neposrednem vodstvu učitelja.

- pri glaskovanju pobarvajo polje, kjer se nahaja tisti glas, ki ga iščejo;
 - glasno berejo ob prisotnosti učitelja, pri učenju branja obvezno kažejo s prstom;
 - prepis slikopisa vsebuje tudi sličico;
 - v besedah poiščejo dotično črko in jo prevlečejo ali obkrožijo z barvico;
 - v besedo vstavijo pravo črko;
 - obkrožijo tiste sličice, ki vsebujejo prvi glas npr. p;
 - v kvadratu črk vodoravno in navpično poiščejo že dane besede in jih pobarvajo;
 - ugotavljajo oz. berejo, kolikokrat je zapisana določena beseda;
- in podobne naloge.

Učencem 3. skupine namenimo največ časa, saj želimo, da najhitreje napredujejo v znanju. Učencem 2. skupine že manj. 1. skupina zelo veliko dela opravi samostojno, brez učiteljeve pomoči ali usmeritve.

Končni cilj dela po skupinah je, da vsi učenci osvojijo velike tiskane črke. Z njimi lahko usvajajo nova znanja, ko z besedami oz. povedmi zapisujejo svoje misli, doživetja ... in berejo različna besedila ter si bogatijo besedni zaklad.

ZAKLJUČEK

V članku so na kratko zapisani trije postopki preverjanja učenčevega znanja poznavanja glasov oz. črk. Ali jih sliši, jih zna zapisati in kako uspešen je pri tem. S temi preizkusi lahko učenec natančno razdelimo v tri skupine glede na njihovo trenutno znanje. V času procesa usvajanja črk in branja lahko učenec s svojim napredkom napreduje v drugo učno skupino. Učitelji poskušamo z diferenciacijo pospešiti usvajanje znanja vseh učencev.

Viri in literatura:

- Grginič Marija (2010). Kako opismenjevat – poučevati ali učiti se pismenosti? Priročnik za učitelje. Mengeš: Izolit.
- Kramarič Mira, Kern Milka, Pipan Majda (2016). Lili in Bine: Delovni zvezek za opismenjevanje 1. del. Ljubljana: Rokus Klett.
- Pečjak Sonja (2010). Psihološki vidiki bralne pismenosti: od teorije k praksi. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pečjak Sonja, Magajna Lidija, Potočnik Nataša (2009). Ocenjevalna shema bralnih zmognosti učencev 1. razreda. Predloga z navodili za izvedbo in vrednotenje – osnutek preliminarne oblike. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Pečjak Sonja, Magajna Lidija, Podlesek Anja, Potočnik Nataša (2011). Ocenjevalna shema bralnih zmognosti učencev 1.–3. razreda. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Pečjak Sonja, Potočnik Nataša (2011). Razvoj zgodnje pismenosti ter individualizacija in diferenciacija dela v prvem razredu osnovne šole. V: Bralna pismenost v Sloveniji in Evropi. Brdo pri Kranju: Zavod RS za šolstvo. 61–80.
- Potočnik Nataša (2008). Individualizirano opismenjevanje. Razredni pouk, let. 10 (št. 1–2)/2008. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 45–49.
- Zrimšek Nataša (2003). Začetno opismenjevanje. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Učni načrt: Program osnovnošolskega izobraževanja: Slovenščina (2002). Kurikularna komisija za slovenščino. Ljubljana: Zavod za šolstvo.